

Л. В. Гнилицька

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ
РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Стаття присвячена визначенню напрямів удосконалення теоретико-методологічних засад бухгалтерського обліку з метою підвищення його інформативності при визнанні ризику в системі такого обліку, оцінці ймовірності втрати економічних вигід окремими об'єктами бухгалтерського обліку під впливом ризику, управлінні ризиками підприємницької діяльності. Оскільки сучасне законодавство не визнає ризик як об'єкт бухгалтерського обліку, а передбачає відображення в системі рахунків лише інформації про факти господарської діяльності, спричинені впливом ризику, у статті встановлено взаємозв'язок ризику-причини з умовним фактом та ризику-наслідку з дійсним (реальним) фактом господарської діяльності, що дало змогу розширити методологічний інструментарій визнання ризику як об'єкта бухгалтерського обліку. Зазначене, у свою чергу, спонукало до впровадження в систему бухгалтерського обліку методик експертної оцінки ступеня ймовірності втрати економічних вигід окремими об'єктами обліку під впливом ризику, використання яких дасть змогу переглянути технології відображення окремих об'єктів обліку в системі бухгалтерських рахунків. Зокрема, об'єктом бухгалтерського обліку з подальшим відображенням у системі балансових рахунків та у фінансовій звітності підприємства слід визнавати ризик-наслідок і ризик-причину (умовний факт господарської діяльності), що має високу ймовірність настання (50—100 %). Для вдосконалення управління ризиками підприємницької діяльності доцільно переглянути можливості резервування, при цьому особливої уваги потребують два аспекти: обґрунтованість розміру резервів та фактичне забезпечення створених резервів відповідними активами. Адже резервний капітал за умови відсутності в підприємства на момент покриття наслідків ризику обігових коштів із реального інструменту управління ними перетворюється лише на облікову категорію, що віртуально характеризує джерела утворення засобів підприємства. У цьому контексті цікавою є практика окремих підприємств, котрі використовують короткотермінові депозитні рахунки для бронювання коштів із метою забезпечення своєчасного виконання вимог перед окремими групами акціонерів і кредиторів у разі прояву незапланованих ризиків.

Ключові слова: бухгалтерський облік, облікові технології, ризики підприємницької діяльності, невизначеність, принципи визнання ризику, резервування.

Табл. 3. Рис. 1. Літ. 17.

Л. В. Гнилицькая

**БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ
РИСКАМИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Статья посвящена определению направлений усовершенствования теоретико-методологических основ бухгалтерского учета с целью повышения его информационности при признании риска в системе бухгалтерского учета, оценке вероятности утраты экономических выгод отдельными объектами бухгалтерского учета под влиянием риска, управлению рисками предпринимательской деятельности. Поскольку современное законодательство не признает риск в качестве объекта бухгалтерского учета, а предусматривает отражение в системе счетов только информации о фактах хозяйственной деятельности, вызванных влиянием риска, в статье установлена взаимосвязь риска-причины с условным фактом и риска-следствия с действительным (реальным) фактом хозяйственной деятельности, что позволило расширить методологический инструментарий признания риска в качестве объекта бухгалтерского учета. Это, в свою очередь, побудило к внедрению в систему бухгалтерского учета методик экспертной

© Гнилицька Л. В., 2014

оценки степени вероятности утраты экономических выгод отдельными объектами учета под влиянием риска, использование которых позволит пересмотреть технологии отражения отдельных объектов учета в системе бухгалтерских счетов. В частности, объектом бухгалтерского учета с последующим отражением в системе балансовых счетов и в финансовой отчетности предприятия следует признавать риск-следствие и риск-причину (условный факт хозяйственной деятельности), который имеет высокую вероятность наступления (50–100 %). Для усовершенствования управления рисками предпринимательской деятельности целесообразно пересмотреть возможности резервирования, при этом особого внимания требуют два аспекта: обоснование размера резервов и фактическое обеспечение созданных резервов соответствующими активами. Ведь резервный капитал при условии отсутствия у предприятия на момент покрытия негативных последствий рисков оборотных средств из реального инструмента управления ими превращается лишь в учетную категорию, виртуально характеризующую источники образования средств предприятия. В этом контексте представляет интерес практика отдельных предприятий, использующих краткосрочные депозитные счета для бронирования средств с целью обеспечения своевременного выполнения условий отдельных групп акционеров и кредиторов в случае проявления незапланированных рисков.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, учетные технологии, риски предпринимательской деятельности, неопределенность, принципы признания риска, резервирование.

Larysa Gnylytska

ACCOUNTING AS A TOOL OF MANAGEMENT OF BUSINESS RISKS

The article states the directions of improvement of theoretical and methodological principles of accounting with the purpose to increase its informativeness under risk recognition in the system of such accounting; evaluation of probability of loss of economic values by certain accounting items under the impact of risk; management of business risks. A current legislation does not recognize a risk as an accounting item, but provides a reflection of information about the facts of economic activity, caused by influence of risk, in the system of accounts. Hence, the article sets a link between risk and reason under a conditional fact, between risk and effect with an actual (real) fact of economic activity, which allowed to extend the methodological tool of recognition of risk as accounting item. The aforementioned, in turn, introduced methods of peer review of probability of economic benefits' loss by certain accounting items under the influence of risk. Application of these methods will give an opportunity to revise the technologies of reflection of certain item in the system of accounts. In particular, risk-effect and risk-reason (conditional fact of economic activity), which has considerable degree of probability of appearing (50-100%), have to be recognized as the accounting item with its further reflection in the system of balance accounts and in the financial reporting of enterprise. It is reasonable to revise the reservation possibilities to improve management of business risks. At the same time, two aspects require special attention: relevance of the amount of reserves and actual provision of formed reserves by proper assets. A reserve capital transforms only into an accounting category under the absence of working capital, as real tool of risk management, at a time of discharge of risk effects. This category describes virtually the formation of finance resources of an enterprise. In this context, there is an interesting practice of some companies that use short-term deposit accounts to reserve funds in order to ensure timely compliance with the requirements to separate groups of shareholders and creditors in case of unplanned risks.

Keywords: record-keeping, registration technologies, risks of entrepreneurial activity, vagueness, principles of confession of risk, backuping.

JEL classification: G32, M41.

Сучасні світові тенденції розвитку бухгалтерського обліку зумовлюють необхідність дослідження сутності ризику та оцінки наслідків його впливу

на показники діяльності підприємства. Зокрема, у моделі всеохоплюючої звітності бізнесу, запропонованій Інститутом сертифікованих фінансових аналітиків Великобританії [1], серед основних резервів підвищення вартості бізнесу названо мінімізацію ризиків. При цьому розробники моделі зазначають, що для управління ризиком слід використовувати інструменти бухгалтерського обліку. Таким чином, облікова система повинна забезпечити оцінку можливих наслідків ризиків (загроз) та сприяти розробленню заходів для їх мінімізації.

Згідно з Концепцією розвитку бухгалтерського обліку та звітності в Російській Федерації на тривалу перспективу [2], стратегічними напрямками реформування системи бухгалтерського обліку як основного інформаційного джерела задоволення інтересів різних груп користувачів повинні бути підтримка цілісності системи обліку та виявлення впливу ризиків на стабільність функціонування й розвитку підприємства. Підкреслюючи важливість системи бухгалтерського обліку як інструменту управління ризиками підприємства, Концепція наголошує на проведенні глибоких досліджень щодо визнання ризику специфічним об'єктом бухгалтерського обліку.

Обґрунтування ролі бухгалтерського обліку як інструменту управління ризиками підприємницької діяльності потребує виконання таких взаємопов'язаних завдань:

- визнання ризику (фактів господарської діяльності, пов'язаних із ризиком) у системі бухгалтерського обліку;
- оцінка ймовірності втрати економічних вигід окремими об'єктами бухгалтерського обліку під впливом ризику;
- вибір методичного інструментарію управління ризиками, притаманного системі бухгалтерського обліку;
- відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності інформації про підприємницькі ризики та наслідки їх впливу на показники діяльності підприємства.

Розв'язанню зазначених завдань присвячені праці таких відомих вітчизняних і зарубіжних науковців, як І. Вигівська, Р. Костирко, Є. Лапченко, Є. Олейніков, Г. Савицька, А. Шевельов [3–8] та ін. Однак ці дослідження мають переважно теоретичний характер та є досить складними для практичного застосування. Тому в умовах сьогодення управління ризиками здійснюється переважно менеджерами, висновки котрих ґрунтуються лише на особистому досвіді й інтуїції та не мають відповідного обліково-аналітичного забезпечення. Як наслідок, на основі облікових даних ризик ідентифікується лише в 2 % випадків [9].

Метою статті є обґрунтування необхідності вдосконалення теоретико-методологічних засад бухгалтерського обліку для підвищення його інформативності при управлінні ризиками підприємницької діяльності.

Розв'язання окресленої проблеми потребує від сучасного бухгалтерського обліку системності щодо термінології, оцінки ймовірності проявів ризику та принципів його відображення в системі рахунків.

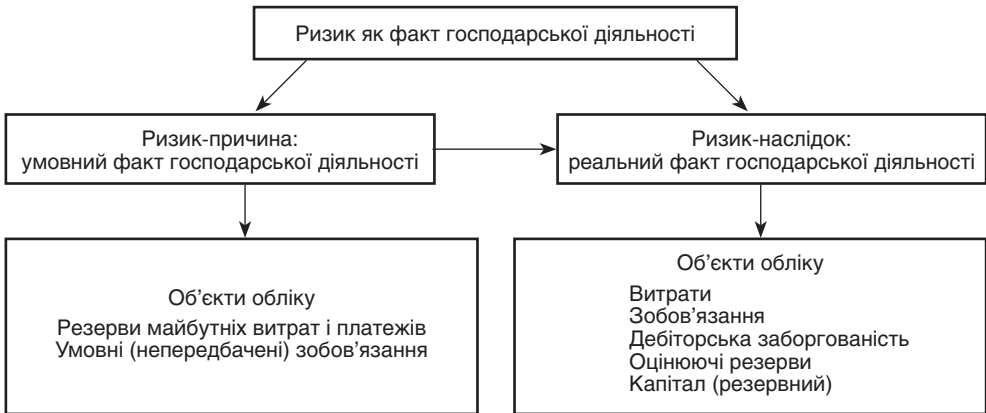
Відповідно до законодавства, при визнанні підприємницьких ризиків у системі бухгалтерського обліку як засадничий застосовується принцип обачності, який передбачає запобігання під час відображення наданої у звітності інформації завищенню оцінки активів і доходів чи заниженню оцінки витрат та зобов'язань підприємства, спричинених існуванням факторів невизначеності. Зокрема, вплив невизначеності має враховуватися підприємством при визнанні доходу, участі в спільній діяльності, знеціненні активів, створенні резервів майбутніх витрат і платежів, обліку фінансових інструментів, розкритті інформації про діяльність сегментів, пов'язаних сторін, а також діяльність, яка припиняється.

Однак дослідження змісту національних стандартів бухгалтерського обліку засвідчило ототожнення ризику з невизначеністю підприємницької діяльності, що, у свою чергу, ускладнює методологію визнання ризику як об'єкта бухгалтерського обліку. Адже невизначеність — це лише передумова ризику, й ототожнювати її з останнім можна тільки тоді, коли вона має прогнозований (повторюваний) характер та високу ймовірність настання, що дає змогу оцінити (виміряти) міру її впливу на показники діяльності підприємства. Крім того, профільне законодавство не визнає ризик як об'єкт бухгалтерського обліку, а передбачає відображення в системі рахунків лише інформації про факти господарської діяльності, спричинені впливом ризику. Тому постає потреба в обґрунтуванні взаємозв'язку ризику та фактів господарської діяльності, викликаних його впливом.

Для розв'язання окресленої проблеми потрібно передусім у системі бухгалтерського обліку всі ризики підприємницької діяльності поділити на ризики-причини й ризики-наслідки. Це дасть змогу встановити взаємозв'язок ризику-причини з умовним фактом господарської діяльності, а ризику-наслідку — з дійсним (реальним) фактом господарської діяльності (рисунок).

Необхідно також уточнити підходи до оцінки ймовірності втрати економічних вигід окремими об'єктами обліку під впливом дії ризику з метою відображення цих об'єктів у системі бухгалтерського обліку. Якщо з оцінкою впливу ризику-наслідку проблем не виникає, оскільки він характеризується господарським фактом, що був у минулому та призвів до втрати економічних вигід, то визначити вплив ризику-причини досить складно. Це пов'язано з тим, що такий ризик асоціюють із подіями, які можуть відбутися чи не відбутися в майбутньому з певним ступенем імовірності.

В українській обліковій практиці цьому питанню приділена недостатня увага, адже вітчизняні стандарти бухгалтерського обліку, визнаючи факт існування умовних подій, не надають реальних методик оцінювання втрати

Джерело: побудовано автором.

Рисунок. Взаємозв'язок ризиків як фактів господарської діяльності з об'єктами бухгалтерського обліку

окремими об'єктами бухгалтерського обліку економічних вигід під впливом дії ризику (невизначеності).

У зв'язку з цим дослідження слід зосередити на методах експертної оцінки, котрі ґрунтуються на професійному баченні окремими експертами ймовірності настання ризиків. Ці методи уможливають встановлення залежності між ризиками-причинами, що виникають на підприємствах різних видів економічної діяльності й організаційно-правових форм господарювання, та ймовірністю їх настання.

Аналіз літератури, присвяченої зазначеному питанню [3; 8; 10; 11], та особливостей господарської діяльності промислових підприємств, де проводилися дослідження, дав змогу розробити узагальнюючу шкалу оцінки ймовірності настання наслідків ризику (табл. 1).

Таблиця 1. Шкала оцінки (вимірювання) імовірних наслідків ризику (невизначеності) господарської діяльності підприємства

Імовірність наслідків ризику	Характер наслідків	Кількісна оцінка, %
Дуже висока	Наслідки майбутньої події можна визначити досить упевнено для підприємств будь-якого виду діяльності чи організаційно-правової форми	90—100
Висока	Наслідки майбутньої події залежать від особливостей окремих підприємств, але мають високу ймовірність настання	50—89
Середня	Імовірність того, що майбутня подія настане, вища за мінімальну	10—49
Мала	Імовірність того, що майбутня подія настане, дуже мала та має поодинокий характер	0—9

Джерело: складено автором.

Завдяки застосуванню зазначених підходів стало можливим переглянути технології визнання окремих об'єктів обліку та їх відображення в системі

бухгалтерських рахунків. Зокрема, об'єктом бухгалтерського обліку з подальшим відображенням його в системі балансових рахунків та у фінансовій звітності підприємства слід визнавати ризик-наслідок та ризик-причину (умовний факт господарської діяльності), котрий має високу ймовірність настання (50—100 %). Невизначеність, оцінити яку неможливо, що ускладнює встановлення впливу її наслідків на показники діяльності підприємства, не слід вважати об'єктом бухгалтерського обліку, завищуючи при цьому значення показників умовних зобов'язань та створюючи для їх забезпечення резерви майбутніх платежів.

Це, у свою чергу, уможливорює перегляд правил відображення в бухгалтерському обліку непередбачених (умовних) зобов'язань. Вважаємо, що їх слід відображати в балансі (зі створенням відповідних резервів забезпечення) не на момент ідентифікації (настання події, котра спричинила утворення зобов'язання), а за умови високої ймовірності відпливу активів, пов'язаних із їх погашенням. Непередбачені зобов'язання, які мають незначну ймовірності прояву (10—50 %), доцільно відображати поза балансом для здійснення подальшого контролю їх настання. Якщо відсоток імовірності їх прояву збільшується, під такі зобов'язання треба формувати резерви наступних виплат та відображати їх у балансі. Непередбачені зобов'язання, що характеризуються мінімальною ймовірністю їх настання (0—10 %), слід вважати справжньою невизначеністю, котра не відображається в балансі.

Таким чином, із метою управління ризиками в системі бухгалтерського обліку повинні відображатися факти господарської діяльності, зафіксовані в умовах невизначеності, які справляють істотний вплив на капітал підприємства, характеризуються повторюваністю (передбачуваністю), а отже, можуть бути достовірно оцінені або виміряні.

Для вдосконалення управління ризиками підприємницької діяльності доцільно також переглянути можливості використання таких інструментів бухгалтерського обліку, як оцінка й резервування. Зокрема, при зарахуванні об'єктів обліку на баланс підприємства їх оцінка проводиться за *первісною* (історичною) *вартістю*. Водночас під впливом дії ризику історична вартість значної частини активів (основних засобів, нематеріальних активів, запасів, дебіторської заборгованості, фінансових інвестицій) змінюється, що призводить до зміни вартості капіталу підприємства.

Для обґрунтування залежності між окремими об'єктами бухгалтерського обліку, які піддаються впливу ризику підприємницької діяльності, та вартістю капіталу скористаємося інформацією, наведеною в табл. 2.

Для нівелювання впливу наслідків підприємницьких ризиків, пов'язаних зі зміною первісної вартості об'єктів бухгалтерського обліку, та з метою надання достовірної інформації користувачам фінансової звітності керівництво підприємства може прийняти рішення оцінити ці об'єкти за *справедливою вартістю*, що веде до їх переоцінки, створення оцінювальних резервів, зменшення вартості з одночасним збільшенням витрат діяльності підприємства.

Таблиця 2. Аналіз впливу ризику на вартісний вимір об'єктів бухгалтерського обліку

Об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив ризику на формування інформації про об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив на вартість капіталу підприємства
Запаси	<i>Ризик зміни вартості виробничих запасів.</i> Вплив ризику проявляється через методи подальшої оцінки. Результатом останньої є зміна (зменшення) вартості запасів із віднесенням результату такої зміни до складу витрат іншої операційної діяльності. Також вплив ризику проявляється в разі вибору методу оцінки списання запасів, який не відповідає вимогам ринкового середовища	Зменшення капіталу шляхом збільшення інших витрат операційної діяльності
Грошові кошти	<i>Ризик платоспроможності.</i> Вплив ризику проявляється при зміні платоспроможності грошових коштів. <i>Валютний ризик.</i> Вплив ризику проявляється в зміні гривневої оцінки грошових коштів чи активів та зобов'язань, котрі будуть отримані або сплачені у фіксованій сумі грошових коштів під впливом зміни курсу іноземної валюти	Збільшення або зменшення капіталу. Вплив на показники доходів і витрат іншої операційної та іншої діяльності
Основні засоби, нематеріальні активи	<i>Ризик зміни вартості основних засобів і нематеріальних активів.</i> Вплив ризику проявляється через методи подальшої оцінки (переоцінки) активів. Результатом переоцінки є коригування їх первісної вартості та суми нарахованого зносу	Зростання додаткового капіталу чи витрат звітного періоду
Дебіторська заборгованість	<i>Кредитний ризик.</i> Вплив ризику проявляється в разі існування безнадійної й сумнівної дебіторської заборгованості у складі її первісної вартості, що не підтверджена резервом сумнівних боргів	Зменшення капіталу шляхом збільшення інших операційних витрат
Фінансові інвестиції	<i>Ризик зміни вартості фінансових інвестицій.</i> Вплив ризику проявляється при зміні їхньої поточної ринкової вартості. У цьому випадку наслідки ризику можуть спонукати як до збільшення, так і до зменшення поточної вартості фінансових інвестицій та спричинити зростання інших доходів та інших витрат підприємства	Збільшення чи зменшення капіталу. Вплив на показники доходів і витрат
Кредити та позики	<i>Процентний ризик.</i> Вплив ризику викликаний можливими змінами ставок за кредитами й позиками, а також необхідністю сплати додаткових сум при несвоєчасному чи неповному погашенні платежів за кредитами й позиками	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат операційної діяльності
Кредиторська заборгованість	<i>Ризик процесу заготівлі.</i> Ризик полягає в тому, що у підприємства може виникнути зобов'язання сплатити штрафи, пені, неустойки в разі несвоєчасного або неповного погашення зобов'язань перед постачальниками та іншими кредиторами	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат операційної діяльності
Основні засоби, грошові кошти, запаси	<i>Майновий ризик.</i> Ризик полягає в зниженні вартості майна підприємства у зв'язку з крадіжками й нестачами, втратами, що перевищують норми природного убутку	Зменшення капіталу за рахунок збільшення витрат операційної діяльності
Готова продукція	<i>Виробничий ризик.</i> Ризик полягає в збільшенні собівартості готової продукції діяльності у зв'язку з необґрунтованими перевитратами ресурсів	Зменшення капіталу. Вплив на показник витрат виробництва
Витрати діяльності	<i>Комерційний ризик.</i> Ризик полягає в збільшенні витрат підприємства, пов'язаних із втратами від псування продукції на складах та під час транспортування, від заміни неякісних товарів; сплатою штрафів, пені, неустойки за порушення умов господарських договорів	Зменшення капіталу. Вплив на показник витрат на збут
Витрати діяльності	<i>Ризик надзвичайної діяльності.</i> Ризик полягає у виникненні непрогнозованих ситуацій, які супроводжуються втратами активів підприємства, додатковими витратами на усунення наслідків надзвичайних ситуацій, витратами на відшкодування збитків, завданих навколишньому середовищу	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат

Джерело: складено автором.

Головною особливістю справедливої вартості є те, що вона ґрунтується на “експертному оцінюванні і потребує професійного судження обізнаної у цьому питанні особи” [12, с. 76]. Під професійним судженням у сфері бухгалтерського обліку розуміють погляд або висновок професійного бухгалтера в умовах невизначеності на розкриття правдивої й неупередженої інформації про фінансовий стан і результати діяльності підприємства [13; 14]. Таким чином, обов’язки щодо правдивого відображення інформації про підприємство в умовах невизначеності зовнішнього середовища покладаються на бухгалтера. Утім, для більшості вітчизняних бухгалтерів цей тягар заважкий, адже вони не мають ані достатніх знань для цього, ані альтернативної інформації, яка уможливила б вибір оптимального варіанта дій.

На нашу думку, професійне судження, пов’язане з обґрунтуванням справедливої вартості окремих об’єктів обліку з метою мінімізації впливу латентних ризиків на показники капіталу підприємства, повинне ґрунтуватися на знаннях і досвіді фінансових менеджерів, оцінювачів, аналітиків із питань фінансово-економічної безпеки. Тому слід погодитися з Л. Шнейдманом, котрий зазначає, що професійне судження — це думка, висновок професіонала (не обов’язково бухгалтера), яка слугує основою для прийняття рішення в умовах невизначеності [15, с. 59].

Сферу застосування професійного судження стосовно облікової політики в частині впливу ризику на показники діяльності підприємства показано в табл. 3.

Таблиця 3. Сфера застосування професійного судження в обліковій політиці підприємства щодо управління ризиками підприємницької діяльності

Об’єкт професійного судження	Облікова політика
Необоротні активи	Періодичність проведення переоцінки необоротних активів. Встановлення справедливої вартості при переоцінці (крім випадків переоцінки основних засобів для приватизації та передання в оренду державних майнових комплексів, що регламентуються нормами Закону України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні” від 12.07.2001 № 2658-III)
Запаси	Встановлення чистої вартості реалізації
Дебіторська заборгованість	Методика обчислення резерву сумнівних боргів. Розроблення політики щодо періодизації дебіторської заборгованості
Резерви майбутніх витрат і платежів	Оцінка ймовірності відпливу ресурсів, які містять економічні вигоди
Резервний капітал	Визначення напрямів використання резервного капіталу. Встановлення економічно обґрунтованого розміру резервного фонду грошових коштів
Умовні факти господарської діяльності	Встановлення умовних фактів господарської діяльності. Оцінка ймовірності настання окремих непередбачених зобов’язань

Джерело: складено автором.

Разом із переоцінкою активів для зниження впливу ризику на вартість капіталу підприємства та підвищення достовірності облікової інформації

створюють резерви, що стосуються визнаних підприємницьких ризиків. При цьому резерви поділяють на оцінювальні й прогностні.

За своєю економічною сутністю оцінювальні резерви є елементом оцінки. Формування таких резервів можливе за умови встановленої ймовірності недоотримання очікуваних економічних вигід чи можливих втрат. При створенні оцінювальних резервів інформація про вартість активів розкривається у фінансовій звітності за мінусом вартості створених резервів. Яскравим представником таких резервів у вітчизняній обліковій практиці є резерв сумнівних боргів — один із варіантів формування справедливої (поточної) вартості дебіторської заборгованості на дату складання звітності.

На відміну від оцінювальних прогностні резерви (резерви забезпечення майбутніх витрат і платежів, резервний капітал) безпосередньо не пов'язані з вартісною оцінкою активів та зобов'язань. Однак їх формування спричиняє зміну вартості капіталу підприємства, що має декілька проявів:

- зменшує фінансовий результат діяльності у звітному періоді на суму відрахувань у резерв;

- урівноважує вплив витрат на фінансовий результат діяльності при існуванні значних коливань обсягів діяльності за періодами.

Прогностні резерви є своєрідною гарантією мінімізації ризику, пов'язаного з можливою втратою економічних вигід за певними напрямками діяльності підприємства, та використовуються на гарантійні виплати окремим категоріям працюючих у разі припинення підприємством діяльності, погашення податкових зобов'язань, виконання задекларованих гарантій перед покупцями чи іншими контрагентами, усунення наслідків форс-мажорних обставин, покриття збитків, зумовлених впливом зовнішнього середовища, тощо.

Створення зазначених резервів призводить до збільшення витрат звітного періоду чи зменшення нерозподіленого прибутку. Тому для їх відображення в системі бухгалтерського обліку мають виконуватися три взаємопов'язаних правила:

- у підприємства виникають істотні зобов'язання (юридичні або такі, що впливають із практики його діяльності внаслідок минулих подій);

- є імовірність, що врегулювання зобов'язань потребуватиме відпливу активів, які містять економічні вигоди;

- сума зобов'язань може бути достовірно оцінена.

Створення резервів спричиняє пряме визнання впливу ризику, робить інформацію про них наочнішою та зрозумілішою як для внутрішніх, так і для зовнішніх користувачів. Отже, з позицій ризик-менеджменту найбільший інтерес становлять два аспекти резервування: обґрунтованість розміру резервів та фактичне забезпечення створених резервів відповідними активами.

Перший напрям досліджень пов'язаний зі значними викривленнями облікової інформації внаслідок “творчого” прочитання окремих стандартів бухгалтерського обліку, що зазвичай призводить до суб'єктивного впливу на

вартість капіталу підприємства. Згідно з висновками американських учених, 14,6 % виявлених маніпуляцій у системі бухгалтерського обліку пов'язані саме з помилками при формуванні резервів сумнівних боргів [16].

Не кращою є ситуація й в Україні. За статистичними даними, серед підприємств, котрі задекларували свої резерви сумнівних боргів у розмірах, що перевищували 40 % їхніх загальних витрат, за період 2007—2010 рр., були ДП НАЕК “Енергоатом”, НАК “Нафтогаз України”, ДК “Газ України” та ціла низка інших великих компаній [17, с. 39]. Малоймовірно, що їхні фахівці допустили такий значний відсоток неповернень платежів бо зовсім не володіють методиками управління дебіторською заборгованістю. Скоріше вони використовують резервування як інструмент маніпуляцій прибутком підприємства, що є серйозною інформаційною загрозою.

Подолання окресленої проблеми вбачаємо в зміні внутрішньої політики формування резервів сумнівних боргів. При створенні цих резервів бухгалтери повинні перейти від формального виконання норм П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість” до чіткої взаємодії з необліковими спеціалістами, котрі якимсь чином впливають на стан розрахунків із дебіторами (менеджерів фінансового відділу, відділу збуту, аналітиків із питань фінансово-економічної безпеки). Акцент при формуванні майбутніх резервів неповернення дебіторської заборгованості має робитися не на пошуку методик визначення відсотка сумнівності, а на зменшенні бази (фактично не поверненої дебіторської заборгованості) розрахунку цього відсотка.

Другий напрям досліджень пов'язаний із проблемою фактичного забезпечення створених резервів окремими видами активів, яка зумовлена, в першу чергу, довірою зовнішніх користувачів інформації до діяльності підприємства. Відображення в обліку резервів майбутніх витрат і платежів — це лише намір підприємства нести відповідальність за певні ризики в разі їх фактичного прояву, котрий так і залишиться наміром, якщо в розпорядженні підприємства не буде вільних коштів, достатніх для покриття наслідків ризику.

Відповідно до чинного законодавства, у балансі українських підприємств не передбачено виокремлення активів у грошовій формі, що характеризували б наповнення створених резервів. Таким чином, резервний капітал, за умови відсутності в підприємства на момент покриття наслідків ризику обігових коштів або високоліквідних активів, із реального інструменту управління ризиком перетворюється лише на облікову категорію, яка віртуально характеризує джерела утворення засобів підприємства.

З позиції управління ризиками підприємницької діяльності, резерви повинні розглядатися, з одного боку, як сума зарезервованих грошових коштів у активі балансу, а з другого — як джерело покриття окремих ризиків. Для резервування таких коштів доцільно підтримати практику окремих підприємств щодо відкриття в установах банків короткострокових депозитних рахунків із метою бронювання коштів для забезпечення своєчасного виконання зобов'язань

перед окремими групами акціонерів і кредиторів у разі прояву незапланованих ризиків. У цьому випадку відволікання з обороту певної частки обігових коштів буде виправдане ще й тим, що за відсутності потреби в погашенні наслідків ризику ці кошти приносять підприємству додатковий дохід.

Проведене дослідження дає підстави для висновку, що бухгалтерський облік є надійним інструментом управління підприємницькими ризиками, що підтверджується такими результатами:

- сучасні тенденції розвитку бухгалтерського обліку вказують на становлення нової концепції розуміння облікової системи, орієнтованої на оцінку ризику, адекватне відображення стану капіталу підприємства та всебічне задоволення інформаційних потреб різних груп користувачів;

- бухгалтерський облік виступає важливим джерелом інформації про внутрішнє середовище й зовнішнє оточення підприємства, тому в системі рахунків бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності знаходять відображення події, пов'язані з ризиками й наслідками їхнього впливу;

- облік має добре сформований методичний інструментарій для нівелювання впливу наслідків ризику на вартість капіталу підприємства;

- запропонований обліковий інструментарій управління ризиками підприємницької діяльності в частині оцінки ймовірності втрати окремими об'єктами бухгалтерського обліку економічних вигід під впливом ризику, визначення підходів до формування оцінювальних і прогнозних резервів забезпечить підвищення інформативності обліку при управлінні ризиками, достовірності й прозорості фінансової звітності та дасть змогу її користувачам визначити безпечність відносин із підприємством.

Список використаних джерел

1. *Competing with Information : A Managers Guide to Creating Value with Information Content* / ed. by D. A. Marchand. — N. Y. : John Wiley&Sons, 2000. — 352 p.

2. Концепция развития бухгалтерского учета и отчетности в Российской Федерации на среднесрочную перспективу : одобр. приказом Министерства финансов РФ от 01.07.2004 № 180 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48508.

3. *Вигівська І. М.* Бухгалтерський облік діяльності підприємств в умовах ризику: організація та методика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)” / Вигівська Ірина Миколаївна ; Житомир. держ. технол. ун-т. — Житомир, 2010. — 21 с.

4. *Костирко Р. О.* Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Р. О. Костирко. — Х. : Фактор, 2007. — 784 с.

5. *Лапченко Е. Н.* Теоретические предпосылки управления экономической безопасностью предприятия с применением риск-ориентированного подхода / Е. Н. Лапченко // *Бухгалтерский учет и анализ.* — 2009. — № 2. — С. 37—41.

6. *Риск-менеджмент : учеб. пособ.* / под ред. Е. А. Олейникова. — 2-е изд. — М. : КНОРУС, 2007. — 216 с.

7. *Савицкая Г. В.* Анализ эффективности и рисков предпринимательской деятельности: методологические аспекты / Г. В. Савицкая. — М. : ИНФРА-М, 2008. — 272 с.
8. *Шевелев А. Е.* Риски в бухгалтерском учете : учеб. пособ. / А. Е. Шевелев, Е. В. Шевелева. — 2-е изд. — М. : КНОРУС, 2011. — 304 с.
9. Анкета для дослідження організації та здійснення обліково-аналітичного забезпечення функціонування системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. — К. : УСПП, 2011. — 14 с.
10. *Екатеринославский Ю. Ю.* Риски бизнеса (диагностика, профилактика, управление) / Ю. Ю. Екатеринославский, А. М. Медведева. — М. : Анкил, 2011. — 280 с.
11. Положение по бухгалтерскому учету “Условные факты хозяйственной деятельности”, утвержденное приказом Министерства финансов РФ от 28.11.2001 № 96 н.
12. *Голов С. Ф.* Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія / С. Ф. Голов. — К. : ЦУЛ, 2007. — 522 с.
13. *Николаева С. А.* Профессиональное суждение в системе нормативного регулирования бухгалтерского учета / С. А. Николаева // Бухгалтерский учет. — 2000. — № 12. — С. 50—55.
14. *Петрук О. М.* Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку : монографія / О. М. Петрук ; Житомир. держ. технол. ун-т. — Житомир, 2005. — 420 с.
15. *Шнейдман Л. З.* Как пользоваться МСФО / Л. З. Шнейдман. — М. : Бухгалтерский учет, 2003. — 95 с.
16. 2003 Annual Review of Financial Reporting Matters / Huron Consulting Group LLC. — 2004. — 18 p.
17. *Голов С.* Креативный учет — угроза профессии и обществу / С. Голов // Бухгалтерский учет и аудит. — 2011. — № 1. — С. 31—43.